

NĚMECKÁ PŘÍJMENÍ V PŘÍHRANIČNÍ OBLASTI JIŽNÍCH ČECH A JEJICH SÉMANTICKO-MOTIVAČNÍ TYPY

Alena Jaklová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Filozofická fakulta, Ústav česko-německých areálových studií a germanistiky,
Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice, Česká republika
e-mail: jaklova@ff.jcu.cz

Abstrakt

Obsahem článku jsou analýzy německých příjmení z aspektu motivačního a klasifikace těchto příjmení do sémanticko-motivačních typů. Výhodiskem analýz je materiálový korpus, který byl vytvořen na počátku 21. století na základě studia archivních materiálů zaznamenávajících příjmení občanů z obcí Prachatice, Volary, Vimperk a Kašperské Hory. Jde o města ležící v blízkosti hranic s Německem, města, která byla až do poloviny čtyřicátých let 20. století osídlena převážně německým obyvatelstvem. V závěru článku jsou stanoveny nejfrekventovanější sémanticko-motivační typy současných německých příjmení u Čechů užívaných ve zkoumaném areálu. Zároveň je objasněna etymologie a motivace těchto jmen jejich vztahem k historii regionu a k etnikům, která již od středověku tento areál obývala.

Keywords

German surnames; Semantic-motivational types; South-Bohemian borderland; Early 21st century.

Úvod

Tématem této studie jsou příjmení německého původu užívaná v současnosti v příhraniční oblasti jižních Čech a jejich sémanticko-motivační typy. Zkoumání sémanticko-motivačních typů příjmení umožňuje zamýšlet se nad sémantickou motivací těchto jmen ve vztahu k historii regionu a k etnikům, která již od středověku tento areál obývala.

Německá příjmení užívaná v České republice jsou důsledkem přímých kontaktů mezi českým a německým etnikem, které trvaly staletí. Němečtí přistěhovalci přicházeli do Čech už od konce 12. století. O původu těch, kteří se usazovali v českém příhraničí, existují odlišné názory. Podle některých autorů osídlili nejjižnější část Šumavy, kam náleží i Prachaticko a Volarsko, valdenští ze sousedních Bavor a Horních Rakous, kde měli statky také Rožmberkové. [1: 2] Podle jiných autorů [2: 10] přicházeli přistěhovalci až z oblastí při Dunaji, neboť i bavorská část hraničního hvozdu byla tehdy stejně jako česká neobydleným pralesem. Německá nářečí na Šumavě proto nebyla přímým pokračováním nářečního pásu sousedních zemí. Na Šumavě se nářečí skupin osad, a dokonce i jednotlivých sousedních obcí od sebe velmi lišila. To dokazuje, že přistěhovalci nepřicházeli z jediné oblasti. [3: 29]

Na jižní části Šumavy se mluvilo nářečím středobavorským. Lze tedy předpokládat, že tamní Němci se do této oblasti přistěhovali z přilehlých území, tj. z Horních Rakous a z Bavorského lesa. To potvrzuje i E. Schwarz, který ve své práci z roku 1934 píše: „Protože se jižně od Šumavy kolonizovalo dříve než na sever od zalesněného pohoří, vyšlo německé osídlení jižních Čech z Horních Rakous a Bavorského lesa“. [4: 551]

V jižních Čechách byla tato česko-německá kontaktní situace umocněna existencí Zlaté stezky, nejvýznamnější středověké komunikace, která od počátku 11. století spojovala v jedné své větvi Pasov s Prachaticemi.¹ Svou roli až do doby po druhé světové válce sehrálo také hojné osídlení českého příhraničního regionu, tzv. Sudet, německým obyvatelstvem, které zde žilo od 13. století a které běžně přicházelo do styku s obyvatelstvem českým. Jedním z dokladů po staletí trvající koexistence českého a německého obyvatelstva v jižních Čechách je i dnes vyšší frekvence německých příjmení na tomto území ve srovnání s výskytem příjmení německého původu, která jsou dnes užívána na celém území České republiky. [5]

Čeština a němčina se na základě dlouhodobého kontaktu navzájem ovlivňovaly. To se v češtině projevovalo v rovině fonologické, morfologické, syntaktické i lexikální. [6] Jednalo se zejména o přejímání slov, výpůjčky a kalky, a také o zvýšenou frekvenci německých vlastních jmen, konkrétně o německá příjmení, německá jména místní a německá jména pomístní.

1 Aplikovaná metodologie, materiálový korpus

Příjmení lze z hlediska lingvistického zkoumat z rozmanitých aspektů. Je to aspekt etymologický, motivační, slovotvorný, gramatický, pravopisný a frekvenční. Výsledky zkoumání ze všech těchto aspektů pak mohou podat komplexní charakteristiku systému příjmení užívaných na území jednoho národního jazyka. [7]

V této studii se zabýváme zkoumáním příjmení z aspektu motivačního. Zjišťovat sémantickou motivaci vzniku příjmení znamená uvažovat i o vlastnostech prvního nositele příjmení a o historických, společenských, národnostních a jazykových poměrech doby, kdy jméno vzniklo. [8]

Klasifikace typů příjmení podle motivace jejich vzniku není v odborné literatuře jednotná, příjmení klasifikují různě i čeští a němečtí lingvisté. V české odborné literatuře se touto problematikou zabývají zejména Josef Beneš [3], Miloslava Knappová [8], Dobrava Moldanová [9], a Jana Matušová [10].

V následujícím textu vycházíme z klasifikace typů příjmení zpracované J. Benešem [5: 59-355]. Benešova dvousvazková monografie *Německá příjmení u Čechů* respektuje lingvistická specifika němčiny a zároveň se nám jeho členění příjmení se svými podtypy jeví jako přehledné a detailní. Výsledky svého zkoumání dále doplňujeme či konfrontujeme s údaji v monografiích německých a rakouských autorů. Jde zejména o práce: E. Schwarze [4], [11], R. Kohlheimové & V. Kohlheimova [12], M. Gottschalda [13], M. Hornungové [14], K. Kunze [15] a H. Klausmanna [16].

V našich analýzách vycházíme z rozsáhlého materiálu, který jsme získali studiem archivních dokumentů v průběhu řešení Programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko, Cíl EÚS 2014-2020. Projekt nesl název "*Aus der Tradition in die Zukunft. Das sprachlich-literarische Erbe Ostbayerns und Südböhmens als Fokus universitärer Zusammenarbeit / Od tradice k budoucnosti. Jazykově-literární dědictví Východního Bavorska a jižních Čech jako fokus univerzitní spolupráce*" a byl řešen v letech 2016-2019 akademickými pracovníky Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Univerzity Pasov.

Základem sémanticko-motivačních analýz je rozsáhlý materiálový korpus² obsahující celkem 6 237 německých příjmení užívaných českými občany žijícími v současné době v obcích

¹ Provoz na Zlaté stezce zanikl počátkem 18. století.

² O tvorbě materiálového korpusu současných německých příjmení užívaných Čechy v příhraniční oblasti jižních Čech a jeho obsahu viz blíže A. Jaklová [1].

Prachatic, Volary, Vimperk a Kašperské Hory.³ Jde o města ležící v blízkosti hranic s Německem, města, která byla až do poloviny čtyřicátých let 20. století osídlena převážně německým obyvatelstvem. V minulosti vedly těmito městy také jednotlivé větve dávné obchodní komunikace Zlaté stezky. Ta zajišťovala nejen výměnu zboží, ale také pravidelný kontakt českého a německého etnika.

Z rozsáhlého materiálu, který jsme získali studiem archivních dat, jsme za základ našich analýz z aspektu motivačního zvolili náhodný vzorek 356 německých příjmení, která označují celkem 1 420 obyvatel. Jsou to čeští občané žijící hlavně v Prachaticích, bývalém významném středisku ležícím na Zlaté stezce a později převážně německém městě. Tento základní korpus jmen jsme doplnili i o německá příjmení užívaná dnes občany Volar, Vimperka a Kašperských Hor.

2 Nejfrekventovanější sémanticko-motivační typy německých příjmení užívaných v příhraniční oblasti jižních Čech

Jak je patrné z následujícího přehledu, lze na základě výzkumů v příhraniční oblasti jižních Čech považovat četnost výskytu německých příjmení náležejících k jednotlivým sémanticko-motivačním typům za areálově podmíněnou.

a) Nejpočetněji zastoupená německá příjmení zaznamenaná v našem materiálu byla utvořena **z toponym (vlastních jmen zeměpisných) a jiných vlastních jmen**. Příznačné přitom je, že jde o vlastní jména míst nacházejících se v naprosto převažující míře v Bavorsku, méně často také v Rakousku, tzn. na území, z něhož na Šumavu a do jižních Čech s největší pravděpodobností předkové sudetských⁴ Němců kdysi přišli.

Vyjdeme-li z klasifikace německých příjmení podle aspektu motivačního uváděné v práci J. Beneše [3: 145-354], jde například o tato jména:

Blumauer - příjmení vyjadřující původ ze jména místního *Blumau* vyskytujícího se v Bavorsku a Rakousku

Bruckner/Brukner - příjmení z místního jména *Bruckner* užívaného v Dolním Rakousku a Horním Bavorsku

Dörfler - příjmení z místního jména *Dörfel* běžného v Rakousku, Horním Bavorsku a v Dolním Bavorsku

Fakenberg - příjmení z místního jména na územích obývaných Němci: *Fachenberg* v Horním Bavorsku, *Fachberg* v Horním Rakousku

Fellner, Felner - příjmení ze jmen místních na území obývaných Němci: *Felden, Velden* v Bavorsku i Rakousku [12: 239]

Pisinger, Pizingr - příjmení z místního jména *Piesing* v Horním Bavorsku

Bernkopf - příjmení z místních jmen na území Rakouska: z *Bärnkopf* v Dolním Rakousku

Brandl - příjmení z místního jména na ostatních územích obývaných Němci, konkrétně z místního jména *Brandl* v Horním Bavorsku a Dolním Bavorsku

³ Výskyt současných německých příjmení v obcích Vimperk a Kašperské Hory byl zkoumán mimo rámec řešení projektu.

⁴ Výraz *Sudety* (v odborné literatuře také *pohraničí, pohraniční území, pohraniční oblasti* nebo *smíšené území*) označuje teritoria, na nichž v ČSR sídlilo převážně německé obyvatelstvo. Toto území tvořilo místy až 100 km široký pás kolem jádra českých zemí. Po skončení druhé světové války v roce 1945 byly *Sudety* v důsledku vynuceného odchodu původních německých obyvatel a příchodu novoosídlenců ve zvýšené míře zasaženy sídelními přesuny.

Eichner - příjmení místního jména *Eichen* nebo *Aichen* či *Eichenau*; tato jména se vyskytují v Horním Bavorsku a Dolním Rakousku

Gaier, *Geier*, *Kajer* - příjmení z místních jmen na území Saska: *Geyer* v Krušných horách, nebo *Geier* v Horním Bavorsku, nebo *Geyer* v Dolním Rakousku, nebo *Geyer* = sup, dravý pták

Kreiner - příjmení z místních jmen *Kreina*, *Krein* vyskytujících se v Bavorsku, Horním Rakousku a Sasku

Sebera - příjmení z německých a rakouských jmen místních: *Seeb* v Bavorsku, *Seeba* v Durinsku a *Seeben* v Rakousku

Zaunmüller - příjmení z místních jmen na různých územích obývaných Němci: z *Zaunmühle* u Chvalšín, Českého Krumlova, Horní Plané, Volar, dále v Dolním Bavorsku a Dolním Rakousku

Stejnou motivaci má i řada dalších příjmení zaznamenaných v našem materiálovém korpusovém, například *Attendorn*, *Breit*, *Eisenhammer*, *Grillinger*, *Grabmüller*, *Grubner*, *Hagara*, *Herfurt*, *Hopfinger*, *Kasl*, *Kassl*, *Kasal*, *Nachlinger*, *Náchlinger*, *Nahlinger*, *Penc*, *Penz*, *Stifter*, *Štädler*, *Štambachský*, *Štamberský*, *Tušl*, *Wimberský*, *Zaunmüller*, *Zitta/Zita* a řada dalších.

Menší podskupinu těchto jmen představují také **příjmení utvořená z etnonym (vlastní jméno kmene nebo národa), názvů krajin, zemí a států**. V našem materiálu jde vždy jen o pojmenování obyvatel Čech nebo Bavorska:

Baier, *Beyer* - z označení obyvatel *Bavorska*: *Bayer*

Beer - z označení obyvatel Bavorska (nebo z apelativ vztahujících se k přírodě, konkrétně z názvů šelem: střhněm. *bër* = medvěd, nebo z názvů lesních plodů: střhněm. *ber* = jahoda, bobule, či z názvů nástrojů, konkr. z názvů pomůcek k lovu: střhněm. *bêre*, *bêr* = pytlovitá síť na ryby, patrně čeřen)

Böhm - příjmení z označení obyvatel Čech - *der Böhme*

Binka - příjmení z označení obyvatel Čech, provedena bavorská nářeční změna *ö > i* a dále záměna souhláskových skupin *mk/nk* + koncovka *-a*

V analyzovaných materiálech jsme zaznamenali rovněž obsáhlou podskupinu příjmení utvořených ze **jmen pomístních a obecných jmen zeměpisných**, ve stručnosti například:

- **příjmení z obecných jmen pomístních**, například *Krejsa/Krejza* ze středněm. *kreis* = kruh, okolí, hranice < střhněm. *kreiz* = kruh, okolí, území, oblast [12: 400] + česká koncovka *-a*.
- **příjmení utvořená z hydronym** (vlastní jména vod, tj. jména moří, zálivů, jezer, bažin, rybníků atd.), např. *Brinke* – z *Brink* = travnatý svah, vlhké místo.
- **příjmení z pojmenování pastvin**, například *Blumentritt* z *trit* = mj. cesta, *Blum* = pastvina
- **příjmení z pojmenování selských dvorců a samot**, například *Eder* - příjmení ze jmen samot odvozené příponou *-er*: ze jména místního *Oed* užívaného v Horním Bavorsku, Dolním Bavorsku a v Rakousku.
- **příjmení utvořená z oronym** (vlastní jména tvarů vertikální členitosti zemského povrchu i mořského dna). Sem lze zařadit například příjmení *Gruber* z názvů prohlubenin; např. *Grube* = hluboké údolí nebo příjmení *Rangl* z názvů vyvýšenin: *Rang* = svah kopce.

Motivaci a způsob tvoření těchto příjmení lze však za areálově podmíněné považovat pouze v ojedinělých případech (např. *Eder*).

b) Naopak za areálově příznaková lze považovat německá příjmení utvořená **z apativ a motivovaná názvy povolání, řemesel a řemeslníků**. Často přitom jde o povolání nebo řemesla zabývající se prací se dřevem, tedy činností, která byla typická pro obyvatele Šumavy a Bavorského lesa. Takovými jmény jsou například:

Bína - z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Binder* = bednář

Bínek - počeštěné: česká deminutivní přípona *-ek* < *Bína* < z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Binder* = bednář

Binder - z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Binder* = bednář

Dresler - z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Dreschler* = výrobce cepů

Hackl, Hakl - příjmení z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Baumhäckel* = drvoštěp

Sager - ze *Säge* = pila, v bavorsko-rakouských nářečích nebývá u příjmení přehláska – pilař (nebo ze středohornoněmecky *sager* = žvanil)

Schreiner, Šrejnr, Šrajner - příjmení z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: stříhněm. *schrín, schríner* = truhlář; toto apativum se i dnes užívá v hornoněmeckém území, mimo jiné také v Bavorsku

Schüss - zkrácená podoba apativa *Schüsselmacher* = ten, kdo vyrábí mísy

Steinbrenne - příjmení ze složeného názvu povolání, pro něž bylo příznačné pálení; jde o základ *-brenner*

Tischler, Tišler - z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Tischler* = truhlář

Trégler, Trégl - příjmení z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: stříhněm. *troc* = necky, rakev, troky⁵ (nebo příjmení z názvů pracovníků v dopravě, deminutivum: stříhněm. *trage* = nosič)

Vágner, Wagner, Wágner - z názvů řemeslníků pracujících se dřevem: *Wagner* = kolář

Zimmer - z *Zimmerer*: redukce základu zakončeného na *-er*: středohornoněmecky *zimmer* = stavební dříví, budova nebo z názvů řemeslníků pracujících se dřevem

Zimmerer = tesař nebo příjmení z názvů budov a jejich částí, místností: středohornoněmecky *zimmer, zimber* = stavení, byt

Zimmerhackel - deminutivum ze stříhněm. *zimerhacke* = tesařská sekera, *Zimmerhackel* = dřevorubec, který těží stavební dříví

Zimmermann - příjmení z názvu povolání odvozené pomocí komponentu *-mann*; jde o starý typ tvoření příjmení z názvů řemeslníků pracujících se dřevem; středohornoněmecky *zimmer, zimer* = stavební dříví, výdřeva v dolech, *Zimmermann* = tesař

Také motivace příjmení *Faktor* je areálově příznaková. Toto jméno převzaté původně z latiny se do češtiny dostalo přes němčinu ve významu ‚*Geschäftsvorsteher*‘ [13: 178] a v českém prostředí bylo užíváno především ve vorařském slangu, tzn. v profesi, která byla od středověku až téměř do poloviny 20. století pro jižní Čechy typická. Zde měl výraz *faktor* význam ‚vedoucí‘ nebo ‚dohlížitel nad voroplavbou‘. [17]

Podobně je tomu také u příjmení *Flossmann* - z názvů řemeslníků pracujících na vodě: stříhněm. *vlözmann* = Flößer ‚vorař‘ [14: 251] nebo u příjmení *Fischer, Fišer* - z označení rybářů: *Fischer* = rybář.

⁵ Na Šumavě, v oblasti zkoumaného areálu, označovala střední a starší generace obyvatel ještě ve druhé polovině 20. století *necky* výrazem (germanismem) *troky*.

c) Třetí nejpočetněji zastoupený sémanticko-motivační typ německých příjmení u Čechů představují **příjmení utvořená z antroponym, tzn. z osobních jmen**.

V našem materiálu byla v tomto typu nejfrekventovanější podskupinou **příjmení utvořená z částí osobních jmen a z hypokoristik** (slovo domácí, mazlivé, přezdívkové). A je samozřejmé, že motivujícími základy byla jména německá, například:

Francl - deminutivum, jméno zdobné, tvořené příponou *-l* z hypokoristika, tj. domácí německé podoby křestního jména *Franz* < z latinského jména osobního *Franziskus*

Hanzal, Hansal - příjmení odvozené z hypokoristika *Hans* příponou *-al*; tato přípona je variantou přípony *-el*, která se vyskytuje v bavorsko-rakouských nářečích; přípona *-al* vyjadřuje vyšší stupeň zdobnosti než přípona *-el*; přípona *-al* se vyskytovala na západním území nářečí jihomoravských, na Šumavě a na Chebsku

Hanzel, Hanzl, Hanžel, Hanžl - příjmení odvozené příponou *-el* z konce jména *Johann*

Lexa - příjmení utvořené z části osobního jména *Alexius*; J. Beneš [3: 129] v odkazu na M. Gottschalda [11] uvádí, že ve jménech z oblasti rakousko-bavorských nářečí, která končí koncovkou *-a* a nejsou slovanského původu, jde o grafické zachycení přípony *-er* jako *-a*, např. *Lexa* < *Lexer* < *Alexius*

Volf, Wolf - příjmení ze začátku osobních jmen *Wolphard, Wolfram*, v českých zemích ze zdomácnělého *Wolfgang* (nebo příjmení z názvů šelem: *Wolf* = vlk či příjmení z přezdívky pro samotářského a zlého nebo hltavého člověka; též podle domovního znamení)

Velmi početnou podskupinu představují také německá příjmení, která jsou utvořena **z různých typů složených germánských jmen**. Jako příklad uvádíme:

Abert, Abrt - *adal* = ušlechtilý rod, *beracht, berht* = skvělý; v Bavorsku je řada místních jmen s určovací částicí *Alberts-*. [12: 89]

Fridrich, Frydrieh - příjmení ze složených germánských osobních jmen se základem *rīchi* = panovník + druhá složka kompozita *fridu* = ochrana

Keper, Keppert, Geppert, Gebert, Keprta – 1. příjmení z německých osobních jmen se změnou *-hart* > *-ert* nebo z *Gebhart*; 2. příjmení z německých osobních jmen s podobou *-rt* místo *-ert*: z *Kábrt*; 3. v případě jména *Keprta* přistupuje k německým příjmením Čechů tvořených z osobních a křestních jmen česká koncovka *-a*: *Gebhart* + *-a*

Postl - příjmení z německých osobních jmen se změnou *-olt* > *-elt*: z *Possolt* > *Posselt*: *bōse* = chlapec; koncové *-elt* vyslovovali Němci a starší česká generace jako *[-lt]* nebo příjmení zdobné ze středu jména *Sebastian*

Sipl - příjmení z německých osobních jmen se změnou *-bald* > *-elt* > *-el/-l*: ze *Sigibald*

Walter, Waltr - příjmení ze složených germánských osobních jmen se základem *-her* + *wald-* = vládnout

Werner - příjmení ze složených germánských osobních jmen se základem *-her* + *warin* = bojovný

I další sémanticko-motivační typy jsou v našem materiálu zastoupeny četnými příjmeními německého původu. Skupinu příjmení utvořených z apelativ vztahujících se ke člověku zde reprezentují zejména příjmení utvořená z označení věku a příbuzenských vztahů (*Bubrle, Kindl/Kyndl, Mann*), dále příjmení utvořená z názvů tělesných a duševních vlastností a stavů (*Engst, Froyda, Gloc/Kloc*) a také příjmení z pojmenování částí těla (*Beina, Fliegl, Flígl*).

Rovněž příjmení utvořená z apelativ vztahujících se k přírodě jsou častá (*Cais/Cajs, Gaier/Geier, Blüml, Flídr*). Méně frekventovaná jsou německá příjmení utvořená z jiných slovních druhů než substantiv, zejména z adjektiv (*Gross/Gros, Kurz, Lang, Fejgl, Špeta*). Početně nejméně jsou zastoupena příjmení utvořená ze sloves (*Šlemr*).

3 Regionální výskyt německých příjmení

Při zkoumání německých příjmení a příjmení německého původu jsme rovněž zjistili, že některá tato příjmení se vyskytují převážně v regionu jižních Čech. To platí například pro vlastní jméno **Talafous**. Příjmení bylo utvořeno z apelativa označujícího končetinu, konkrétně nohu. Vzniklo z něm. *Tallafuß*, v první části kompozita je nářeční tvar spisovného *Teller* = talíř, ve druhé části substantivum *Fuß* = noha; *Tallafuß* tedy označuje znetvořenou nohu. [5: 296] Příjmení **Talafous** se přitom ve vyšším počtu vyskytuje pouze v Písku a ve Strakonících, o něco méně běžné je také v Prachaticích. V dalších městech republiky je zastoupeno jen zcela ojediněle.

Podobně je tomu také u příjmení **Plojhar**. O tomto příjmení M. Ederová [18: 112-113] uvádí, že se v německých antroponomických slovnících nevyskytuje a není dohledatelné ani v lexikonu DUDEN [12] či v digitálním slovníku příjmení DFD [19]. Server Namespedia [20] uvádí pouze několik málo výskytů v Rakousku (u českých hranic). V České republice je příjmení **Plojhar** silně regionálně omezené a mimo jižní Čechy a speciálně mimo České Budějovice se téměř neužívá.

O příjmení **Klomfar** pak táž autorka [18] konstatuje, že německé slovníky vlastních jmen toto jméno neznají a internetová databáze Namespedia zaznamenává pouze výskyt v Rakousku, příznačně právě v oblastech hraničících s jižními Čechami.

Totéž platí například i pro příjmení **Schaffelhofer**. Jméno se vyskytuje téměř výlučně v Českých Budějovicích a Trhových Svinech (v Českých Budějovicích žije 56 nositelů tohoto jména z 81 v celé České republice).

Zajímavé je také příjmení **Fencl**. Představuje graficky nejdokonaleji počeštěnou podobu rodného jména *Wenzel*, tedy německé varianty českého jména *Václav*. Sv. Václav je hlavním patronem českých zemí, resp. hlavním světcem či identifikační figurou novodobého národa, a německá podoba jeho jména zakonzervovaná v příjmení **Fencl** odráží dřívější intenzivní soužití obou etnických skupin na jednom území. Výskyt příjmení **Fencl** v České republice není omezen pouze na jihočeský region, směrem k česko-německému příhraničí se ovšem počet jeho nositelů výrazně zvyšuje. I v Německu lze mluvit o areálově specifickém výskytu v oblasti Bavorska. [18: 117-118]

Jako další, pro jihočeský region typická příjmení můžeme uvést například jména **Liebl**, **Krautsieder** (pouze v Prachaticích), **Essl** (pouze Český Krumlov, České Budějovice), **Kissling** (pouze Prachatice), **Hamberger** (především v Českých Budějovicích, Prachaticích a v Trhových Svinech), **Sixl** nebo **Pouzar**. Toto poslední příjmení je zcela specifickým případem – v německých antroponomických slovnících se vůbec nevyskytuje. Ani jeho varianta **Pfauser** není dohledatelná v lexikonu DUDEN [12] ani v digitálním slovníku příjmení DFD, server Namespedia uvádí jen několik málo výskytů v Rakousku (u českých hranic). V České republice je výskyt příjmení **Pouzar** silně regionálně omezený a mimo jižní Čechy a speciálně mimo České Budějovice jej téměř nelze zaznamenat. [18: 118]

Některá německá příjmení z užívání na území České republiky v průběhu 20. století zcela vymizela. Zaznamenat je lze v oblasti jihočeského regionu ještě ve dvacátých a čtyřicátých letech 20. století, v průběhu padesátých let ale zcela mizí. Jsou to například příjmení užívaná hlavně ve Volarech a v Prachaticích, například *Brüller, Ferner, Freismuth, Freibichler*,

Gälber, Galner, Gauger, Goschler, Grabl, Grohs, Gugl, Handschel, Kiesslich, Kiseneier, Kolmberg, Kraser, Linzmeier, Sauheidl, Sittel, Kössel, Eichtnecker, Ewinkler, Haselstesinger, Krautsieder, Mutzenbauer, Praxl, Thunitgut a mnoho dalších.

Z uvedeného, byť stručného dokladu regionálně se vyskytujících příjmení německého původu je zřejmé, že jak dřívější soužití českého a německého etnika v příhraniční oblasti jižních Čech, tak i důsledky poválečného odsunu německého obyvatelstva z tohoto regionu lze v lingvistice, konkrétně v antroponomastice (ale též v toponomastice), doložit ještě i dnes.

Závěr

Jak vyplývá z uvedených analýz, historické kontakty etnických Němců s českých obyvatelstvem v příhraniční oblasti jižních Čech dokládají v zaznamenaném materiálu hlavně příjmení odvozená z toponym, konkrétně ze jmen místních. Ta poukazují převážně na bavorský, případně na rakouský původ německých obyvatel jihočeského regionu. Motivací pro tato příjmení byly v celé řadě případů názvy měst, vesnic a osad ležících v Bavorsku nebo Rakousku, například *Blumauer, Brandtne, Brander, Bruckner, Brukner, Eichner, Fakenberg, Friedberger, Gaier, Keier, Kajer, Grillinger, Grabmüller, Grill, Grubner* atd. (viz výše).

Početně velmi obsáhlá skupina německých příjmení v našem korpusu je motivována také názvy povolání a názvy řemesel a řemeslníků. Jak jsme již uvedli, jde většinou o řemeslníky a řemesla zabývající se prací se dřevem, tedy činností typickou pro obyvatele hustě zalesněných oblastí české Šumavy a Bavorského lesa. Například *Bender < Binder = bednář, Hackl, Hakl < Baumhäckel = drvoštěp, Schreiner, Šrejnr, Šrajner < schrîn, schrîner = truhlář* atd.

Bavorský původ německých obyvatel jižních Čech dokládají i některé jazykové znaky. Je to například hlásková změna *w > b* charakteristická pro bavorské dialekty ve jméně *Bébr < z Weber = tkadlec*, hlásková změna *ü > ö* rovněž typická pro bavorská nářečí ve jméně *Pešl, Pöschl < Püschel = na Šumavě 'svazek zeleniny'* nebo bavorská nářeční změna *ö > i* a koncové *-a* místo *-er* v koncovce příjmení *Binka < z Böhmer*. Je zajímavé, že s jinými než bavorskými hláskovými změnami jsme se v analyzovaných příjmeních nesetkali.

Uvedené závěry z analýz německých příjmení zaznamenaných na základě archivních dokumentů potvrzují, že kontakty mezi obyvateli jihočeského a bavorského pohraničí, případně i jejich soužití, byly v minulosti běžné a dlouhodobé. Zároveň dokládají, že jazyk, v tomto případě vlastní jména osobní, příjmení, reflektují historii, tradici i kulturu regionu, v němž jsou dodnes užívána.

Literatura

- [1] MICKO, MICKO, H.: *Die Mundart von Wadestift im Böhmerwald..Lautlehre, Reichenberg*. 1930.
- [2] KUBITSCHKEK, R.: *Die Mundarten des Böhmerwaldes*. Nakladatelství neuvedeno, Plzeň, 1927.
- [3] BENEŠ, J.: *Německá příjmení u Čechů. I. a II. díl*. Rejstříky zpracovala Marie Nováková. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, 1/1998, 2/1998. ISBN 80-7044-212-3.
- [4] SCHWARZ, E.: Jazyk německý na území ČSR. In: *Československá vlastivěda*. Díl III. Jazyk. „Sfinx“- B. Janda, Praha, 1934.

- [5] JAKLOVÁ, A.: Jazyková situace v příhraniční oblasti jižních Čech. In: Jaklová, A.; Harnisch, R. (eds.), *Od tradice k budoucnosti. Jazykově-literární dědictví Východního Bavorska a jižních Čech jako fokus univerzitní spolupráce*. Nakladatelství ARSCI, Praha, 2019, s. 13–68. ISBN 978-80-7420-057-1.
- [6] NEWERKLA, S. M.: Areály jazykového kontaktu ve střední Evropě a německo-český mikroareál ve východním Rakousku. *Slovo a slovesnost*. 2007, Vol. 68, s. 271–286.
- [7] KNAPPOVÁ, M.: O systému příjmení užívaných v českých zemích. In: Hasil, J. (ed.), *Přednášky z 37. a 38. běhu LŠSS*. Univerzita Karlova, Praha, 1995, s. 95–102.
- [8] KNAPPOVÁ, M.: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. AZ KORT, Liberec, 2008. ISBN 80-238-8173-6.
- [9] MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Agentura Praha, Pankrác, 2015. ISBN 978-80-86781-26-6.
- [10] MATÚŠOVÁ, J.: *Německá vlastní jména v češtině*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2015. ISBN 978-80-7422-369-3.
- [11] SCHWARZ, E.: *Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit (Ost Mitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart 3)*. Böhlau, Köln, 1957.
- [12] KOHLHEIMOVÁ, R.; KOHLHEIM, V.: *DUDEN: Lexikon der Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen*. Bibliographisches Institut – F. A. Brockhaus AG, Mannheim, 2005. ISBN 3-411-70852-2.
- [13] GOTTSCHALD, M.: *Deutsche Namenkunde. Mit einer Einführung in die Familienkunde von Rudolf Schützeichel*. 6., durchgesehene und bibliographisch aktualisierte Auflage. Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2006. ISBN 3-11-018032-4.
- [14] HORNUNG, M.: *Lexikon österreichischer Familiennamen*. Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten – Wien, 1989. ISBN 3-85326-854-4.
- [15] KUNZE, K.: *dtv-Atlas Namenkunde: Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1998. ISBN 3-423-03234-0.
- [16] KLAUSMANN, H.: *Atlas der Familiennamen von Bayern*. Jan Thorbecke Verlag der Schwabenverlag AG, Ostfildern, 2009. ISBN 978-3-7995-0225-2.
- [17] JAKLOVÁ, A.: Voroplavba a vorašský slang v jižních Čechách. In: Jaklová, A. et al. (eds.), *Jazyk a řeč jihočeského regionu III*. Pedagogická fakulta JU, České Budějovice, 1994, s. 49–70.
- [18] EDEROVÁ, M.: Příjmení německého původu v Českých Budějovicích ve 20. století. In: Jaklová, A.; Harnisch, R. (eds.), *Od tradice k budoucnosti. Jazykově-literární dědictví Východního Bavorska a jižních Čech jako fokus univerzitní spolupráce*. Nakladatelství ARSCI, Praha, 2019, pp. 69–152. ISBN 978-80-7420-057-1.
- [19] *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands (DFD)*. Wörterbuch. [online]. [cit. 2021-02-2]. Dostupné z WWW: <http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/>
- [20] NAMESPEDIA: *Encyklopedie jmen – statistiky, etymologie, přesmyčky, slavní lidé, rýmy*. [online]. [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <http://www.namespedia.com>
- [21] MALAČKA, O: *Kde jsme*. [online]. [cit. 2021-02-15]. Dostupné z WWW: <https://www.kdejsme.cz/>

prof. PhDr. Alena Jaklová, CSc.

GERMAN SURNAMES IN THE BORDER AREA OF SOUTH BOHEMIA AND THEIR SEMANTIC-MOTIVATIONAL TYPES

This article analyses German surnames from the point of view of their motivation and classification into respective semantic-motivational types. The analysis is based on a corpus of data compiled at the beginning of the 21st century from the archive records containing surnames of inhabitants of the towns of Prachatice, Volary, Vimperk and Kašperské Hory. All of these towns are situated close to the German border and, until the mid-1940s, had predominantly been inhabited by German population. The final section of the article identifies the most frequent semantic-motivational types of German surnames currently used by Czechs in the area explored. The article also explains the etymology and motivation of these surnames in relation to the history of the region and to ethnic groups inhabiting the area since the Middle Ages.

DEUTSCHE FAMILIENNAMEN IM SÜDBÖHMISCHEN GRENZRAUM UND IHRE SEMANTISCHE TYPOLOGIE

Der vorliegende Beitrag beschäftigt sich mit der Analyse deutscher Familiennamen hinsichtlich ihrer semantischen Motivierung und mit ihrer anschließenden Klassifikation. Das der Analyse zugrunde gelegte Materialkorpus ging aus einer zu Beginn des 21. Jahrhunderts erfolgten Auswertung von Archivmaterialien hervor und umfasst Familiennamen der Einwohner von Prachatitz, Wallern, Winterberg und Bergreichenstein. Diese im bayerisch-böhmischen Grenzraum liegenden Städte waren bis Mitte der 1940er Jahre vorwiegend deutsch besiedelt. Im Beitrag werden die häufigsten, hinsichtlich ihrer semantischen Motivierung zu unterscheidenden Typen der dort gegenwärtig vorkommenden deutschen Familiennamen vorgestellt. Gleichzeitig lassen sich deren Etymologie und Motivierung im Bezug zur Geschichte der Region und den in diesem Raum seit dem Mittelalter ansässigen Volksgruppen aufzeigen.

NIEMIECKIE NAZWISKA NA PRZYGRANICZNYM OBSZARZE POŁUDNIOWYCH CZECH I ICH TYPY MOTYWACJI SEMANTYCZNEJ

Przedmiotem artykułu są analizy niemieckich nazwisk przeprowadzone w aspekcie motywacji oraz ich klasyfikacja wg typów motywacji semantycznej. Analizy oparto na zbiorze materiałów, opracowanym na początku XXI wieku na podstawie badań materiałów archiwalnych odnotowujących nazwiska mieszkańców gmin Prachatice, Volary, Vimperk i Kašperské Hory. To miasta leżące w pobliżu granicy z Niemcami, które do połowy lat czterdziestych XX wieku zamieszkane były przeważnie przez ludność niemiecką. W zakończeniu artykułu wskazano najczęściej występujące typy motywacji semantycznej obecnych niemieckich nazwisk Czechów używanych na badanym obszarze. Ponadto wyjaśniono etymologię i motywację tych nazwisk w odniesieniu do historii regionu i grup etnicznych, które zamieszkiwały te tereny już od średniowiecza.